

*Ivan Teodorović**

REFLEKSIJE I PORUKE SAVJETOVANJA

Uvodne napomene

Tradicionalni skup ekonomista u Opatiji u organizaciji Hrvatskoga društva ekonomista mjesto je okupljanja ekonomske znanosti i struke, s jedne strane, i nositelja ekonomske politike, sa druge strane. Savjetovanju su nazočili Predsjednik Republike Stjepan Mesić i Predsjednik Vlade dr. sc. Ivo Sanader. U kontekstu ekonomske politike dan je osvrt na učinjeno u tijeku protekle godine, ukazano je na tekuća i predstojeća ograničenja i dan osvrt na osnovne obrise ekonomske politike u godini 2009. Fiskalnu politiku Vlade u tekućoj godini predstavio je ministar financija Ivan Šuker i detaljnije je obrazložio ciljeve fiskalne politike u godini 2009. Sudionici skupa bili su upoznati sa ciljevima razvitka sektora energetike i brodogradnje, a to je obrazložio Damir Polančec, potpredsjednik Vlade i ministar gospodarstva, rada i poduzetništva. Predstavljeni su također i politika regionalnoga razvitka, stanje u postupku pregovaranja za ulazak u EU, a govorilo se i o ulozi državnih potpora i o sustavu javne nabave u funkciji povećane učinkovitosti i konkurentnosti hrvatskoga gospodarstva.

Kao što je nositeljima ekonomske politike prilika da izlože dosegnute rezultate i ciljeve u predstojećem razdoblju, tako je ovaj skup prilika za javno iznošenje rezultata znanstvenih i stručnih istraživanja, kako u analizi pojava koje se uočavaju, tako i po svojoj paradigmatičkoj naravi. To je prilika da se izlože i pogledi na tekuća kretanja i da se njihovim kritičkim sagledanjem ukaže na moguća bolja ili, pak, drugačija rješenja.

* Ivan Teodorović, dr.sc., znanstveni savjetnik u Ekonomskom institutu, Zagreb; glavni i odgovorni urednik Ekonomskog pregleda

Na ovome je Savjetovanju raspravljano o slijedeća četiri osnovna područja razvojne i ekonomske politike: o makroekonomskoj politici, o energetici, o fiskalnoj i o monetarnoj sferi i o politici regionalnoga razvitka. U svojim izlaganjima govornici su se osvrnuli na globalnu situaciju, na utjecaj globalne situacije na hrvatsko gospodarstvo, na regionalnu politiku i na pojedine specifične sektore, pa se prema tome može ustanoviti da je ovogodišnje Savjetovanje proteklo u ozračju traženja rješenja za hrvatsku ekonomiju u novonastalim okolnostima.

Globalna situacija

Globalna ekonomska kretanja ukazuju na duboku financijsku i ekonomsku krizu. Optimizam koji je tinjao još prije godinu dana nestao je. Neizvjesnost i upitan globalni rast kretao se u proteklih godinu dana od opasnosti neslućenoga povećanja cijena energenata, a posebno nafte, povećanja cijena nekih od ključnih mineralnih i nemineralnih sirovina i s tim povezanom najavom jačanja inflatornih kretanja do opasnosti od deflacije. Kriza hipotekarnih kredita kao najava krize pogodila je bankarsku industriju u najširem smislu riječi, a ubrzo se odrazila i na realnom sektoru. Krizi koja je započela u SAD u globalno povezanome svijetu ekonomskih međuovisnosti nije bilo potrebno mnogo vremena da se proširi na cijeli svijet. Na skupu od prije godinu dana, a posebno na ovom posljednjem, ukazivano je na globalnu situaciju i na njezine moguće veoma ozbiljne posljedice. Zasad ostaju otvorena pitanja o mogućem izboru akcija koje bi morale dovesti do zaokreta nepovoljnih kretanja na globalnome tržištu.

Učinci krize rasprostiru se globalno, ali zasad ipak raznoliko po političko-ekonomskim regijama svijeta. Za takve su učinke važni regionalna gospodarska struktura, dubina financijskih tržišta, izvori izloženosti rizicima i, dakako, intenzitet i struktura međunarodne razmjene, karakter financijskih transfera i načini financijske izloženosti, da nabrojimo najvažnije. Ta rasprostiranja učinaka postoje svuda, samo je pitanje vremenskoga pomaka u njihovom djelovanju od žarišta, tj. od središta krize prema ostalim regijama u globalnim okvirima. U tome se promijenila uloga klasične države, ali i klasične ekonomske strukture. Interesi snažnih ekonomskih subjekata, prije svega multinacionalnih korporacija u realnom i u uslužnom sektoru nadvladali su lokalne, tj. državne interese. Državni interesi, interesi nacionalnih ekonomija podređeni su interesima multinacionalnih kompanija. Globalizacija se oslanja na opću stabilnost i na otklanjanje barijera u međunarodnim ekonomskim odnosima. U neprekidnom procesu liberalizacije, i kao idejnoga opredjeljenja, i kao operativnoga rješenja, globalizacija je postala opravdanje za nesmiljenu konkurentsku borbu u kojoj je ostvarivanje profita osnovni cilj. U potrazi za profitom u liberalnom okruženju proces globalizacije

obilježen je ubrzanom prostornom ekspanzijom uz geografsku polarizaciju. Taj je proces obilježen asimetričnim tendencijama koje nastaju zbog asimetričnosti informacija u tržišnim neravnotežama, a koje ograničavaju savršeno funkcioniranje tržišta. U određenim okolnostima nesavršeno funkcioniranje tržišta može dovesti do poremećaja. Ako to nije pravovremeno uočeno i otklonjeno posljedice mogu biti veoma ozbiljne, a na to ukazuje i sadašnja situacija.

Globalizacija je kao općeprihvaćeni proces povećala međuovisnosti i uspostavila je pravila koja nadilaze mogućnosti djelovanja nacionalnih vlada. U tom se kontekstu postavlja pitanje: ustupaju li specifičnosti nacionalnih ekonomija, društava, kultura, pa čak i nacionalnoga identiteta, mjesto univerzalnim kriterijima i vrijednostima koje se iskazuju mjerama u normativnoj sferi, povećanim naporima u standardizaciji proizvodnje roba i usluga, tj. proizvodima, standardizaciji u plasmanu i u konačnici u izjednačavanju cijena? Kretanja unaprijed određuju racionalna, ali i iracionalna očekivanja u kojima su ključni čimbenici relativna raspoloživost prirodnih i ostalih resursa i odnos relativnih cijena. Naizgled homogena u pristupu, globalizacija promatrana dinamički izaziva diferencijaciju. Definicijom globalizacije koristio se Ljubo Jurčić da bi ukazao na njezine prednosti, ali i na kontradiktornosti.

Najavu produbljivanja krize koja je započela poremećajima na financijskim tržištima ukazao je skup ekonomista u Opatiji još prije godinu dana, a u tome su kontekstu bila i upozorenja Predsjednika Republike. U dijelu priloga na tome Savjetovanju ukazivano je da bi se posljedice poremećaja na financijskim tržištima, ako se one prodube, mogle odraziti i na realni sektor. Upozoreno je da je potrebno pratiti izvore gospodarskoga rasta i strukture vlasništva, i da je potrebno pratiti globalna kretanja u cilju pozicioniranja ekonomske politike tako da se ublaži izloženost mogućim eksternim šokovima (Macesich, Teodorović, Vojnić, 2005.; Veselica, 2007.). Svjestan da su mogućnosti malih zemalja ograničene, Jurčić ukazuje na činjenicu da su male zemlje najčešće prirodne žrtve u globalnim kriznim situacijama.

Očekivanja oporavka vodećih gospodarstava bila su najprije optimistična, da bi se sada svela na ocjenu mogućega oporavka u razdoblju od oko dvije godine. Prognoze ekonomskih kretanja u globalnome kontekstu, jednako kao i po pojedinim regijama npr. za SAD, za EU, za nove tržišne ekonomije središnje i istočne Europe, za azijske ekonomije, stalno se revidiraju i to nadalje. Ocjene se kreću između stagnacije i recesije, između inflacije i deflacije, između oporavka i totalnog sloma. Pritom još uvijek nisu jasno definirane mjere koje pojedine ekonomske grupacije pa i vodeće ekonomije svijeta, misle poduzeti za izlazak iz krize. Zasad se, dok se ne postigne dogovor o minimumu zajedničkih mjera, o redefiniranju uloge međunarodnih financijskih institucija, i to posebno MMF, sve jače osjećaju mjere intervencije na nacionalnim razinama, a to je povezano s ulaskom pojedinih zemalja u fazu recesije.

Pitanja svih pitanja jesu ona koja se odnose na dubinu pada, na trajanje krize i na dužinu stvarnoga oporavka svjetske ekonomije. O tome kako duboko može dosegnuti pad ekonomskoga rasta zasad vodeće analitičke kuće u svijetu ni analitičari nemaju jedinstvene procjene. Opadanje blagostanja iskazano padom burzovnih indeksa i zaoštrenim uvjetima kreditiranja sve se više odražava na razinu potrošnje uz ozbiljne posljedice za realni sektor, čime se krug negativnih kretanja pretvara u spiralu. Na razini pojedinih zemalja uočavaju se različiti pristupi uvođenju sustavnih ili palijativnih mjera, a isto se tako uočavaju i razlike u odnosu na mogućnosti zbog stanja u bankarskome sektoru, tj. u financijskoj industriji u cjelini, zbog snage pojedinih nacionalnih ekonomija, pripadnosti ekonomskim grupacijama npr. EU ili zbog razlika koje se uočavaju u skupini zemalja koje su izvan EU ili drugih ekonomskih asocijacija. Mogućnosti međunarodnih institucija postaju sve ograničenije i bez redefiniranja njihove pozicije, ali i načina odlučivanja teško da će biti moguće ostvariti veći manevarski prostor od postojećega.

Globalnu bi se ekonomiju moglo pokušati oživiti jačanjem međunarodne razmjene. Ovdje se mora istaknuti da vodeći igrači, poput SAD i EU, ne mogu pad potražnje na svojim tržištima kompenzirati povećanim izvozom, jer se kriza prelila i na nova (nastajuća) tržišta. Na to upućuju bitni pokazatelji o međunarodnim tržišnim kretanjima i prognoze za iduću godinu 2009.

Iskustva prijašnjih kriza po pojedinim regijama (azijska, meksička, ruska i ostale) ukazuju na činjenicu da se jednom izgubljeno povjerenje potrošača vraća na svoju početnu razinu tek nakon više godina. To upućuje na zaključak da će potrošači i poslovni sektor ostati nepovjerljivi za svaki pozitivan pomak na tržištu i pritom će nastojati sagledati radi li se o kratkotrajnom, spekulativnom ili, pak, o dugoročnijem trendu. U tome se kontekstu postavlja pitanje o trajanju relativnoga sniženja cijena energenata i ključnih sirovina. Hoće li to potaknuti novu konjunkturu ili će djelovati dodatno na opasnosti od deflatorskih kretanja? Postavljaju se pitanja o načinu poticanja potražnje, tj. štednje, o očuvanju radnih mjesta i o razini intervencionizma. U sadašnjem trenutku različite situaciju upućuju na različita rješenja. U tome se svjetlu čini da pojedinačni pristup nadjačava zajedničke napore.

Pitanja na koja valja odgovoriti odnose se na institucionalna rješenja koja bi morala biti prilagođena globalnome stanju, i to tako da se smanje rizici od spekulativnih udara i s tim u vezi dopune instrumenti u području međunarodnih, transnacionalnih odnosa. Primarni cilj koji se nastoji postići je brzo prepoznavanje kriznih stanja i u slučaju njihove pojave brzo reagiranje da se iz njih izađe. U trenutku trajanja skupa mogle su se identificirati tek neke najave međunarodne zajednice o mogućim potezima u tome smjeru.

Kao neposredna posljedica financijske krize uočava se sve veći manjak likvidnih sredstava na tržištima. O mehanizmima koji mogu dovesti do toga u uvjetima potpune liberalizacije, pa čak i do ignoriranja prvih signala krize, bilo

je riječi na Savjetovanju, a na to je ukazao Ivan Lovrinović. Novac od robe koja je dostupna, sve više postaje najtraženijom robom. Banke koje nisu u većoj mjeri zahvaćene financijskim dubiozama, a posebno one koje su ušle u probleme čuvaju raspoloživa likvidna sredstva unatoč činjenici da države transferiraju ili najavljuju ozbiljne transfere u iste. Naprosto, još se nije sve smirilo i prati se opasnost od drugoga vala tsunamija, koji iako plići, ima veći opseg širenja od prvoga udarnoga vala. U lančanoj reakciji u zonu rizika mogu ući još mnoge financijske institucije, a prelijevanje prema realnome sektoru može dovesti do izvedenih gubitaka s odjekom u financijskome sektoru. I dok kamatne stope središnjih banaka imaju tendenciju sniženja, dotle cijena likvidnih sredstava u financijskome sektoru ima tendenciju povećanja. Uvjeti bankarskih kredita postaju sve teži, plasmana je sve manje, a troškovi kreditiranja povećavaju se potrošačima i korporacijama. U tome svjetlu jača trend prema smanjenju raspoložive dobiti za dioničare da bi se povećala likvidnost korporacija. Rezultati istraživanja nekih investicijskih bankara upućuju na zaključak da je od početka krize povrat na sredstva tvrtki s povećanom likvidnošću nadmašio povrat tvrtkama sa skućenom likvidnošću gotovo za 7% (The Economist, 2008.). Absurd je to što su prije krize poduzeća s velikom likvidnošću imala ispodprosječne povrate na sredstva.

Ponašanje poslovnoga sektora u realnoj sferi ocjenjuje se presudnim. U tome bi sektoru glavna poslovna mjera u području korporacijskih financija sada morala biti maksimalizirati likvidna sredstva, kao sredstvo kojim bi se odgovorilo na prijeteći smanjeni obujam poslovanja, na otežane naplate, na bijeg vjerovnika i na stečaj kupaca. U uvjetima otežanoga vanjskoga financiranja, a polazeći od svojih specifičnosti, snažna bi poduzeća mogla pokušati s dokapitalizacijom po razumnijim cijenama od bankarskih kredita, iako je to tržište prilično krhko. Cijena otvaranja za mnoge korporacije mogla bi biti previsoka. Neke bi korporacije mogle početi smanjivati ili čak otkazivati aranžmane o revolving kreditiranju i na taj način ojačati buduću poziciju likvidnosti, a tome bi morala prethoditi promijenjena strategija financiranja. Posebno se može očekivati veća analitička pozornost u područjima korporacijskih financija, ljudskih resursa i tehnologija.

Neke korporacije ulaze u nove aranžmane o zajedničkim ulaganjima u obnovljive izvore energije, u ekološke projekte ili u sektore visokih tehnologija sa snažnim investicijskim fondovima iz novih ekonomija zemalja Bliskog i Dalekog Istoka. Neke će kompanije morati pristupiti programima restrukturiranja i prodaji aktivnosti izvan svoga glavnoga područja (*core business eng.*), a neke čak i prodaji kojom vraćaju aktivnosti korporacijama od kojih su ih prije kupile. Ocjenjuje se također da postoji znatan prostor za ostvarivanje potpunijih programa outsourcinga, a u svakom slučaju veliki se naponi očekuju i u području veoma temeljite kontrole troškova, koji izravno utječu na razinu obrtnoga kapitala. Bezuvjetno će se morati preispitati prognoze prodaje i planiranje proizvodnje radi optimizacije razine zaliha.

Povratak političke ekonomije

Određeno vrijeme potisnuta, naizgled nestala, politička ekonomija vraća se u teorijskim raspravama, ali i u obliku nekih svakodnevnih mjera ekonomske politike. Već je i prije pojave krize bilo sve ozbiljnijih i sve kompetentnijih najava o potrebi preispitivanja ekonomskih sustava, njihove svrhe i s tim povezanih ekonomskih doktrina. Prvi ozbiljniji pokušaj analize uzroka financijske krize i preispitivanja tada prevladavajuće ekonomske doktrine dogodio se za vrijeme azijske krize i poslije nje. Sa stajališta očuvanja blagostanja, ili ugroženosti postignute razine blagostanja, razvila su se, u najmanju ruku, tri tumačenja (McLeod i Garnaut, 1998.; Weiss, 1999.; Walton, 2002.). Ona su bila: nepotistički oblik kapital-odnosa (*crony capitalism eng.*) s manjkom transparentnosti, brza liberalizacija uz smanjenu sposobnost države za uspostavljanje potrebnih regulatornih instrumenata i treći, koji se tumačio kao grabežni kapitalizam u kojem prevladava snaga financijskih interesa.

Interpretacije tada i interpretacije koje su uslijedile ukazuju na činjenicu da se isti događaj može tumačiti na više načina. Poopćeno se može reći da većina bitnih razvojnih fenomena ima svoje interpretacije u obliku konkurentnih objašnjenja. U tome je čar ekonomske analize, ali i njezino prokletstvo. Kao društvena disciplina, ekonomska teorija i njezina aplikativna izvedenica nisu imune od filozofskih, ideoloških, socioloških i ostalih fenomena, a to otvara prostor raznovrsnim tumačenjima.

Pojavom ove posljednje krize i njezinom globalnom raširenošću otvara se još više problematika ekonomske doktrine i odnosa u društvu. Je li to svijet u kojem bogati postaju još bogatijima, a siromašni još siromašnjima ili globalna kretanja ukazuju na suprotno? Iskustva prijašnjih kriza ukazuju na činjenicu da su najveći račun platili upravo siromašni dio stanovništva i srednji sloj. Postavlja se pitanje: što će donijeti ova kriza i kako je moguće spriječiti barem dio nepoželjnih posljedica?

Ne osporavajući tržišni pristup, ipak se postavlja pitanje koliko liberalni koncept ostaje liberalnim ili je na pomolu sustavna alternativa. Sagleda li se bit (*pitanje strategije*) ili prevladava *Pragmatizam (pitanje taktike)* s nastojanjem da se što brže saniraju posljedice, ali ne i osnovni uzroci? Očito je da postoji potreba za sustavnijom teorijskom valorizacijom globalnog funkcioniranja ekonomije u kojem je globalni koncept definiran kao homogena cjelina, a primjenjuje se u nehomogenom okruženju. Ova kriza u biti označuje poticaj za brojna teorijska preispitivanja. Ona označuje pritisak na preispitivanje *ekonomskih paradigmi* sveprisutnih u posljednja dva desetljeća i ponovno vraćanje *međunarodne političke ekonomije* na svjetlo pozornice. Njezinim glavnim zadatkom postaje temeljito preispitivanje dosad identificiranih opcija: nacionalnog koncepta i liberalnog i

intervencionističkog koncepta u tržišnom okruženju. Središnje dijalektičko pitanje odnosi se na relaciju *liberalizam* prema *intervencionizmu*, tj. na ocjenu mogućih posljedica za globalne odnose u cjelini, a da se u većoj ili manjoj mjeri djelomično povlači nevidljiva ruka Smitha i otvara prostor vidljivoj ruci Keynesa to je svakim danom sve jasnije. Na tu činjenicu ukazuju Lj. Jurčić i J. Mencinger, kao što se na to ukazuje i u nekoliko priloga, tj. izlaganja na Savjetovanju (Domazet, 2008.; Vedriš, Šimić, 2008.). O potrebi za intervencijom države sve do određivanja granice do koje bi državni intervencionizam trebao ići vode se rasprave. Uskoro će se vidjeti je li svijet ujedinjen u nevoljama sposoban iznjedriti rješenja: o sustavu, o institucijama, o instrumentima, o solidarnosti i o načinu provedbe. Zasad ono što je jasno jest da razlike o poduzimanju potrebnih mjera još uvijek postoje. Za globalne se probleme traže globalna rješenja koja idu u smjeru poboljšanja postojeće financijske strukture, ali i prema ingerenciji države u sistemskim mjerama i mjerama ekonomske politike.

Globalna situacija i refleksije na hrvatsku ekonomsku politiku u predstojećem razdoblju

Za nositelje ekonomske politike ova događanja otkrivaju svu cijenu prijašnjih propusta, ali i iznenađenje događanjima koja nisu mogla doći u nepovoljnijem trenutku. Hrvatska čini sve što može da u ovom trenutku zadovolji kriterije za članstvo u EU. O tijeku tih aktivnosti nazočne je na Savjetovanju upoznao V. Drobniak. U ovome trenutku ispunjavanje uvjeta za članstvo u EU znači da za vođenje ekonomske politike postoje veća ograničenja od onih da je Hrvatska udaljenija od članstva, ili da je u međuvremenu već postala punopravnom članicom EU.

Hrvatsko gospodarstvo dijeli sudbinu globalnih kretanja i ima gotovo sva obilježja krize u okruženju. Razlike su u dinamici širenja vanjskih utjecaja na nacionalnu ekonomiju. Problematika je procjene vremenskoga pomaka, intenziteta i mogućih negativnih sektorskih učinaka. Iz mjera ekonomske politike izloženih na ovome skupu zaključuje se da će politika ići prema uštedama, čvršćoj politici plaća i prema uravnoteženju proračuna središnje države. A sve će to biti ostvareno nastavkom ulaganja u infrastrukturne projekte uz istovremeno smanjivanje utjecaja potrošnje politikom zamrzavanja plaća u državnom i u javnom sektoru i mjerama štednje u tim sektorima.

Jakim se stranama smatraju: obuzdavanje inflacije, politika HNB vezana uz obvezne rezerve banaka, devizne pričuve, poboljšanja u javnim financijama i monetarna stabilnost, ali se ukazuje i na kritične točke kao što su: slabo razvijeno financijsko tržište, visina vanjskog duga, bankarska sfera i utjecaji na nju, naznake smanjene likvidnosti gospodarskih subjekata, slaba konkurentnost realno-

ga sektora i osjetljivost turizma i izvorno orijentirane proizvodnje na smanjenje potražnje. U stalnim promjenama i još uvijek nesagledanim bitnim parametrima o proračunu nije se raspravljalo, zato što on i nije prikazan. Na Savjetovanju je iskazan strah neovisnih ekonomskih analitičara da bi neizvjesno okruženje moglo pružiti alibi za nedorečenosti u mjerama ekonomske politike i na njezinu privremenost. O potrebi jasno definirane ekonomske politike, među ostalima, ukazao je i Lovrinović, i to iz perspektive potrebe povrata duga u tijeku godine 2009. i osiguravanja vanjskoga financiranja za njegovo servisiranje.

Promišljanje ekonomske politike usko je povezano s preispitivanjem modela razvitka Hrvatske. Kao što se naglašava u radu „Quo vadis Croatia?“ (Veselica, Vojnić, 2008.) poželjno je ostvariti zaokret prema modelu privređivanja koji se zasniva na razvijanju proizvodnje, na štednji i na ekspanziji izvoza. Na to je ukazivano već cijeli niz godina, pa se tako i ove godine o tome govorilo. Usporednom analizom osnovnih makroekonomskih pokazatelja u odnosu na zemlje srednje i istočne Europe i u odnosu na zemlje u regiji sustavno se ukazuje na činjenicu da Hrvatska ne sustiže vodeće i da su joj dvostruki deficiti velika prijetnja. Za malu i otvorenu ekonomiju osnovno se pitanje svodi na njezino konkurentsko pozicioniranje. U tome također nema bitnih pomaka nabolje, a uzroci se vide u odbranom modelu razvitka (Vedriš, Šimić, 2008.) U odnosu na ocjenu dosadašnje ekonomske politike izrečeno je mišljenje da je ona dobrim dijelom utjecala na ekonomska kretanja, koja iskazana relevantnom skupinom pokazatelja mogu biti označena kao recesijska (Domazet, 2008.)

U profiliranju ekonomske politike za godinu 2009. valja razlučiti unutarnje čimbenike ekonomske politike od vanjskih utjecaja. Jurčić se priklanja mjerama koje su okrenute nacionalnim ciljevima razvitka i ostvarivanju održive stope ekonomskoga rasta. Upravo uzimajući u obzir vanjske utjecaje, on razlikuje ekonomske ciljeve od političkih i ističe potrebu povećanja domaće proizvodnje u obliku koordinirane i dosljedne skupine politika (industrijske proizvodnje, politike regionalnog razvitka, financijske politike, politike međunarodne razmjene, tj. konkurencijske politike) kao sastavnice ekonomskih ciljeva. Političkim ciljevima on smatra stvaranje institucija i pripremanje države za nov političko-ekonomski poredak s dugoročnom orijentacijom na ostvarivanje društva visokih civilizacijskih vrijednosti.

Međunarodna kretanja izazvana financijskom krizom produbila su domaće poteškoće. U definiranju drugačijega pristupa ekonomskoj politici kritički se razmatra monetarna politika RH, i to poglavito u kontekstu krize financijskih tržišta, što je u svojem izlaganju razradio I. Lovrinović. Promatrano iz drugog kuta gledanja, postoji mišljenje da se polazište za novi koncept ekonomske politike mora tražiti upravo u ovome kriznome trenutku. Takva politika postavlja državu u proaktivnu ulogu u građenju ukupnoga okvira održivoga razvitka (Vedriš, Šimić, 2008.). U taj se okvir mogu smjestiti i promišljanja o socijalnim izazovima za eko-

nomsku politiku i o adekvatnijim odgovorima ekonomske politike od dosadašnjih u području socijalne problematike (Babić, Cota, 2008.).

Postojeće će makroekonomske neravnoteže, i to ponajprije one vanjske, u hrvatskom gospodarstvu utjecati na realnu konvergenciju, a time i na ulazak u članstvo Europske monetarne unije (Radošević, 2008.). Do toga ulaska Hrvatske bi se mogla koristiti monetarnim suverenitetom u kontekstu tzv. „Strategije izlaza“ s osnovnim ciljem da se ostvari održiva konkurentnost gospodarstva.

Pogled na pojedine sektore

Ovogodišnje Savjetovanje bilo je usredotočeno na realni sektor, i to posebno na sektor energetike. Početak financijske krize od prije nešto više od godinu dana bio je popraćen dosad neslućenim povećanjem cijena energenata. Povećanje cijena u međuvremenu je zaustavljeno, ali povećanje nepovoljnih indikatora krize nije. Ovdje se isprepliću kratkoročna i dugoročna kretanja na tržištu energenata. Kratkoročno kretanje cijena posljedica je konjunktura, ocjene trajanja i intenziteta te konjunktura, dakle, kretanja u realnome sektoru, u financijskome sektoru, prolaznih poremećaja (političke napetosti, ratovi, velike havarije u ključnim energetske sustavima) i spekulativnog trenutka kod kojeg osiguravanje budućih količina po nekim budućim cijenama utječe i na sadašnju cijenu.

Dugoročno kretanje cijena određeno je u biti odnosom ponude i potražnje. Jednostavno iskazano, ali složeno u kvantitativnim odrednicama i u konačnom pouzdanom rezultatu. Povećana je potražnja za energijom, a na to utječu tehnološki napredak i ponašanje potrošača. Za zadovoljavanje potražnje potrebne su nove količine, a one se namiruju boljim iskorištavanjem postojećih izvora i privođenjem korištenju novih izvora koji su skuplji zbog potrebnih izdataka za istraživanja, za investicijska ulaganja i u eksploataciji i dobavi. Na cijene stalno djeluju pritisci potražnje i pritisak cijene koštanja u eksploataciji i dobavi. U svakom su slučaju visoka cijena energije i njezino povećanje dugoročna pojava. Za kontinuitet u kretanju i predviđanju cijena potrebna je predvidivost koja minimizira političku nepredvidivost (Dragičević, 2008.)

O poziciji energetskega sektora Hrvatske i o njegovome razvitku ukazano je u okviru izložene Energetske strategije Vlade. Ta strategija pokazuje kako struka vidi dugoročni razvitak ovoga sektora i ukazuje na činjenicu da se energetska oskudnost i propuštene prilike na strateškome pozicioniranju u regiji i šire svode na pozicioniranje energetike dominantno u području zadovoljavanja potreba Hrvatske u budućnosti. Nešto su drugačije naznake kod distribucije, poglavito u velikim prijenosnim mrežama, tj. sustavima (plin, nafta, električna energija. U rea-

lizaciji Energetske strategije, međutim, barem zasad postoje brojni problemi, a u biti se svode na funkcioniranje ekonomike energetskog sektora i na međunarodnu situaciju pod utjecajem sadašnje financijske krize i njezinoga mogućega trajanja.

Kod predviđanja potreba za resursima, osobito onim energetske, presudnu važnost imaju projekcije rasta i strukturne promjene u poduzetničkom sektoru. Od poduzetničkog su sektora očekivanja velika, ali je još uvijek otvoreno pitanje koliko su mu zaista stvorene šanse za učinkovito funkcioniranje povoljne poduzetničke klime i ostalih ključnih makroekonomskih elemenata koji omogućuju odgovarajuće strateško pozicioniranje poduzetnika u uvjetima oštre konkurentske utakmice (Primorac, 2008.). Poduzetnički sektor bilježi značajniji oporavak od godine 2000., pa sve do ove godine, kada dolazi do usporavanja njegovoga rasta. Kada se govori o veličini prevladavaju mala i srednja poduzeća koja vode brojem registriranih subjekata (97%), zaposlenošću (45%), ali i gubicima (50%), a velika poduzeća vode po ukupnom prihodu i dobiti. Broj novih poduzeća u porastu je, ali je najmanje orijentiran prema proizvodnim poduzećima, tako da se postojeća struktura reproducira, pa čak i pogoršava. Ukupna profitabilnost sektora poduzeća nije najpovoljnija. Rentabilnost angažiranih sredstava u godini 2007. iznosila je oko 2,5%, a rentabilnost uloženoga kapitala oko 5,9%. Ti su rezultati manji od onih koji se ostvaruju u većini zemalja novih članica EU (Primorac, 2008.)

Na položaj glede konkurentnosti gospodarstva ukazano je u usporednoj analizi proizvodnosti sa zemljama centralne i istočne Europe, ali i u glede kretanja u međunarodnoj razmjeni (Veselica, Vojnić, 2008.). Konkurentna privreda morala bi pokazivati sve bolje rezultate izvoza, ali to nažalost nije slučaj sa Hrvatskom. Izvoz se povećava bitno sporije od povećanja uvoza, tako da je deficit trgovinske bilance postao veći od ukupnoga izvoza (Primorac, 2008.). Isto je tako upozoreno na činjenicu da se ni struktura izvoza bitno ne poboljšava.

U više je izlaganja ukazano na nepovoljan položaj izvozno orijentiranih poduzeća, i to zbog politike tečaja. Istovremeno se ukazuje na dosadašnje promašaje u vođenju razvojne politike, koja i nije bila ciljno određena prema snažnijoj izveznoj orijentaciji. U tome najviše brige zadaje položaj industrije kod koje su zaostajali ulaganja u obnavljanje i modernizaciju postojećih kapaciteta, otvaranje novih proizvodnih jedinica, i u istraživanje i razvoj.

Analiza položaja prerađivačke industrije u posljednjih pet godina upravo iz pozicije poduzetničkog sektora ukazala je na neka bitna kretanja. Stalno povećanje industrijske proizvodnje ide usporedno s povećanjem BDP. Uz takva kretanja industrijske proizvodnje smanjenje zaposlenosti odrazio se na povećanje proizvodnosti rada. Prema tome više kao odraz pasivnoga restrukturiranja, a tek potkraj razdoblja i kao aktivnoga restrukturiranja. Proizvodnost rada povećana je relativno brže kod kapitalno intenzivnih sektora, što se odrazilo na sektorskoj strukturi prerađivačke industrije. Brigu zadaje činjenica da je u njoj slaba zastupljenost

proizvodnje viših i visokih tehnoloških razina. Svjesni tih činjenica proizvođači se trude da ostvare proizvode s većim udjelom dodane vrijednosti, da podignu tehničko-tehnološku razinu proizvodnje, poboljšaju kvalitetu proizvoda i ojačaju izvoznu orijentaciju (Anić, Rajh, Teodorović, 2008.).

Govoreći o poslovanju i razvitku poduzeća, upozorava se na dva fenomena, i to na povećanje potreba za dugoročnim financiranjem i na sve ozbiljniju pojavu nelikvidnosti. Ti problemi, jednako kao i izloženost poduzeća vanjskim izvorima financiranja (kao reakcija na prije uvedene mjere HNB), ozbiljna su upozorenja u sadašnjoj situaciji financijske krize koja se prelijeva i na Hrvatsku. Otežana otpлата duga, otežano njegovo prolongiranje, smanjivanje narudžbi i sve veća pojava otežanih uvjeta plasmana roba, najavljuju moguće velike poteškoće u likvidnosti. I tu je najizloženija prerađivačka industrija.

U okviru prerađivačke industrije posebno poglavlje čini brodogradnja. Ona je postala jedan od ključnih uvjeta za ulazak u EU. Vlada je predočila problematiku toga sektora i naznaku njegove sudbine u budućnosti. Najavljena je odlučna namjera da se provede privatizacija brodogradilišta, ali i vjera u opstanak jednoga njezinoga dijela, tj. da se očuvaju radna mjesta ostvarivanjem programa supstitucije. Naravno, ovdje se otvaraju brojna pitanja, osobito u sadašnjoj situaciji, kada se na horizontu ne naziru ozbiljni strateški ulagači, a pogotovo ne oni koji bi bili spremni preuzeti brojne dubioze većine brodogradilišta. Brodogradnja ostvaruje financijske gubitke još od početka devedesetih godina 20. stoljeća i umjesto sustavnoga pristupa, ona je subvencionirana i sanirana svake godine. Nagomilani su problemi najvećim dijelom odraz činjenice da se u njihovo rješavanje nije išlo ekonomskom logikom, već logikom političkoga oportuniteta.

Prostorni i regionalni razvitak

Problematika prostornoga i regionalnoga razvitka Hrvatske zauzima sada već tradicionalno mjesto u okviru Savjetovanja. Istaknuto je da postojeća regionalizacija nije najsretnije riješena, pa će se iz odgovarajućih fondova EU za poticanje regionalnoga razvitka moći u cjelini povući manje sredstava nego što bi to inače moglo biti. Nažalost takva će se regionalizacija veoma teško moći promijeniti u dogledno vrijeme. Ukazano je također da dosadašnji razvitak nije doveo do konvergencije stupnja razvijenosti, već je doveo do povećavanja razlika i do znatnijeg odstupanja od potencijalnih mogućnosti (Kovačević, 2008.). O učinkovitijoj regionalizaciji u kontekstu globalizacije ukazuje se i sa stajališta turističkoga sektora koji bi u optimalno prostorno strukturiranoj ponudi mogao postići mnogo bolje rezultate (Blažević, Mlinarević, 2008.).

O problematici učinkovitosti regionalnoga prostornoga razvitka posebno je potrebno istaknuti priloge u kojima se analiziraju cijene nekretnina i cijene poljoprivrednoga zemljišta u Hrvatskoj pod utjecajem pristupanja EU, tj. liberalizacije na tim tržištima (Lovrinčević, Vizek, 2008.a; Lovrinčević, Vizek, 2008. b). Liberalizacija utječe na cijenu nekretnina, ali to kretanje ne ovisno samo o vanjskim utjecajima. Tako je, na primjer, dohodovna elastičnost cijena nekretnina u dugome roku osobito visoka i gotovo je tri puta viša od elastičnosti cijena nekretnina u odnosu na ponudu novih nekretnina. U kratkome roku na cijene nekretnina najviše utječu krediti stanovništvu, dinamika sklapanja brakova i inflacija. Zbog inflacije ulaganje u nekretninu služi kao zaštita od inflacije. Autori isto tako na osnovi rezultata primijenjenoga dugoročnoga modela dokazuju da će pridruživanje Europskoj Uniji izazvati povećanje cijena nekretnina u Hrvatskoj. Kada se govori o kretanju cijene poljoprivrednoga zemljišta, zabilježena je prosječna godišnja stopa povećanja od 16% za razdoblje od godine 2001. do godine 2006. I po tome je Hrvatska u usporedbi s novim zemljama članicama EU pri samome vrhu. Zaključuje se da će ulaskom u Europsku Uniju cijena zemljišta u Hrvatskoj još više porasti, a to će se odraziti na indeks priuštivosti koji je sada veoma visok, ali će se pogoršavati za stanovnike Hrvatske.

Zaključak

U vremenu koje je pred nama teško je definirati ekonomsku politiku, i to zbog činjenice da su neki od ključnih reformskih zahvata predugo odgađani. Situacija kada se dobar dio gospodarskoga rasta i povećanja blagostanja stanovništva zasnivao na odgođenoj štednji pokazala je potrebu da se pristupi temeljitom zaokretu, i to na osnovi štednje - ulaganjima koja pridonose povećanju proizvodnje i izvoznoj orijentaciji nacionalne ekonomije. Da bi se to ostvarilo, potrebno je preispitati neke od usvojenih strateških dokumenata, donijeti nove, kao na primjer, za prerađivačku industriju. Također se mora hitno pristupiti izradi sektorskih studija i njihovih operativnih planova.

Opet je ponovljena preporuka o osnivanju tima ekonomskih savjetnika Predsjedniku Vlade i o formiranju ad hoc radnih timova za upravljanje kriznom situacijom. U tome najveći doprinos, ali ne i jedini, mogu dati znanost i struka.

O praćenju tekuće situacije također je predloženo specifično savjetovanje sa ciljanom problematikom primjereno situaciji, i to u intervalima od četiri mjeseca.

LITERATURA

- Anić, I.-D., Rajh, E., Teodorović, I., (2008.), «Stanje i perspektive Hrvatske prerađivačke industrije», *Ekonomska politika Hrvatske u 2009.*, Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, str. 131 – 162.
- Babić, Z., Cota, B., (2008.), «Socijalni izazovi za ekonomsku politiku», *Ekonomska politika Hrvatske u 2009.*, Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, str. 307 – 328.
- Blažević, B., Mlinarević, M., (2008.), «Turistička regionalizacija u globalnim procesima», *Ekonomska politika Hrvatske u 2009.*, Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, str. 163 – 198.
- Domazet, T. (2008), «Svjetska ekonomska kriza i hrvatsko gospodarstvo», *Ekonomska politika Hrvatske u 2009.*, Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, str. 71 – 104.
- Dragičević, T., (2008.), «Suvremena privredna kretanja – uzročno–posljedične veze s naftnim gospodarstvom», *Ekonomska politika Hrvatske u 2009.*, Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, str. 117 – 130.
- Lovrinčević, Ž., Vizek, M., (2008. a), «Determinante cijena nekretnina u Republici Hrvatskoj i potencijalni učinci liberalizacije tržišta nekretnina», *Ekonomska politika Hrvatske u 2009.*, Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, str. 215 – 230.
- Lovrinčević, Ž., Vizek, M., (2008. b), «Analiza cijena i renti na poljoprivrednom zemljištu u Republici Hrvatskoj i zemljama članicama EU», *Ekonomska politika Hrvatske u 2009.*, Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, str. 285 – 306.
- Macesich, G., Teodorović, I., Vojnić, D., (2005.), «Challenges of Globalization for Small Economies in Transition – The Case of Croatia», u: Teodorović, I., Z. Lovrinčević, D. Mikulić, M. Nušinović, S. Zdunić, urednici, *The Croatian Economic Development – Transition Towards the Market Economy*, Ekonomski institut, Zagreb, Zagreb, str. 3-35.
- McLeod, R.H., Garnaut, R., (1998.), *East Asia in Crisis: From Being a Miracle to Needing One?*, Routledge, London.
- Primorac, Ž., (2008.), «Potencijali hrvatskog poduzetničkog sektora – hrvatska poduzeća 2002. – 2007.», *Ekonomska politika Hrvatske u 2009.*, Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, str. 321 – 250.
- Radošević, D., (2008.), «Osnovne strategije ulaska Hrvatske u Europsku monetarnu uniju», *Ekonomska politika Hrvatske u 2009.* Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, str. 105 – 116.

The Economist, (2008.), November 22 – 28., str. 74.

Vedriš, M., Šimić, R., (2008.), «Politika vidljive ruke države – Ekonomska politika Hrvatske u 2009.», *Ekonomska politika Hrvatske u 2009.*, Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, str. 251 – 270.

Veselica, V., Vojnić, D., (2008.), «Quo Vadis Croatia – Od „Hrvatskog glavničara“ do „Globalizacije i nove ekonomije“ - Hrvatska na putu u Europsku uniju», *Ekonomska politika Hrvatske u 2009.*, Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, str. 1 – 70.

Veselica, V., (2007.), «Nova Ekonomija: Nova ekonomska doktrina Vladimira Veselice», *Ekonomska politika Hrvatske u 2008.*, Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, str. 191 – 266.

Walton, S., (2002.), «The danger of Global Finance: A Reassessment of the Asian Crisis», *Journal of Asia-Pacific Affairs*, 4(1), str.107-121.

Wiess, L., (1999.), «State Power and the Asian Crises», *New Political Economy*, 4(3), str.317-342.